

UDK:792.9

Ravshanbek DEHQONOV,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat inistitutining Farg'ona mintaqaviy filiali dotsenti v.b

E-mail: dexkonov8282@mail.ru

O'zbekiston xalq artisti Sh. Rahmatullayeva taqrizi asosida

PUPPET THEATER IN THE EDUCATION OF THE MATURE GENERATION PLACE

Annotation

In this article, the role and importance of the theater, including the puppet theater, in the upbringing of the young generation and its correct implementation, puppet theater in instilling the ideas of patriotism, humanitarianism, and hard work into the psyche of children The advantages of art, as well as its problems and solutions are discussed.

Key words: Art of puppet theater, character, education, human values, performance, character, stage, scenography, puppeteer, scene.

КУКОЛЬНЫЙ ТЕАТР В ВОСПИТАНИИ ЗРЕЛОГО ПОКОЛЕНИЯ МЕСТО

Аннотация

В данной статье раскрываются роль и значение театра, в том числе театра кукол, в воспитании молодого поколения и его правильная реализация, театра кукол в привитии в психике детей идей патриотизма, гуманизма, трудолюбия. Искусства, а также его проблемы и пути решения.

Ключевые слова: Искусство кукольного театра, персонаж, воспитание, общечеловеческие ценности, спектакль, персонаж, сцена, сценография, кукольник, сцена.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA QO'G'IRCHOQ TEATRINING O'RNI

Annotatsiya

Mazkur maqolada yosh avlod tarbiyasi va uni to'g'ri yo'lga qo'yishda teatrning, jumladan, qo'g'irchoq teatrining roli va ahamiyati kattaligi, bolalar ruhiyatiga vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik g'oyalari singdirishda qo'g'irchoq teart san'atining afzalliklari, shuningdek, uning muammo va yechimlari haqida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Qo'g'irchoq teart san'ati, personaj, tarbiya, insoniy qadriyatlar, spektakl, obraz, shirma, ssenografiya, qo'g'irchoqboz, sahna.

Kirish. Jamiyatning taraqqiyoti va asosi bu yoshlar hisoblanadi. Yoshlarning jamiyatdagi o'rnini topishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bevosita yoshlar tarbiyasida san'atning, jumladan, teatrning o'rnini katta hisoblanadi. Шу ўrinда Мухтарам Президентимиз, “Ayni vaqtda, madaniyat sohasida jaholatga qarshi ma'rifati bilan kurashish, yoshlarimizni haqiqiy san'atni anglashga o'rgatish, ularning estetik olamini sog'lom asosda shakllantirish bo'yicha oldimizda juda muhim vazifalar turibdi,” deb bejiz aytgan.

“Yoshlarning tarbiyasi haqida so'z ketganida, har bir san'at turining ahamiyati katta ekanligini, bu esa biz san'atshunos va teatrshunoslarga ulkan mas'uliyat yuklaydi. Shu o'rinda teatrlarning o'rnini alohida ta'kidlab o'tish lozim”, deydi teatrshunos olim M.S. Muxtorova va “Teatrga muhabbat uyg'otish ishini bolalardan boshlash katta ahamiyatga ega” deya teatrshunos olim H. Ikromovning so'zlarini misol tariqasida keltiriladi [1].

Teatr – shunday qudratli kuchki, uning ulkan imkoniyatlari bilan qanchadan-qancha g'oyalarni odamlarga singdirish, ta'sir o'tkazish, o'z navbatida aynan shu g'oyalar bilan ongni zaharlash yoki tuzatish ham mumkin. Chunki teatr sahnasidagi har bir ijodiy jarayonda namoyon bo'layotgan turli obrazlar o'z chizgilar orqali histuyg'umizni harakatga soladi va boshqaradi. Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Jahondagi eng ommaviy va ta'sirchan san'at turlaridan biri bo'lgan teatr asrlar davomida odamlarni insoniylik va ezigulikka chorlab, ularning qalbida olijanob fazilatlar, go'zal his-tuyg'ularni kamol toptirishga, jamiyat hayotida tinchlik, do'stlik va hamjihatlik, yuksak axloq va adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qilib kelmoqda.”[2] Aytish joizki, qo'g'irchoq teatri ham shunday kuchga ega maskanlardan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Qo'g'irchoq teatri – bolajonlar uchun doimo mo'jizalar olami sifatida namoyon bo'lib kelgan. Bu teatrdan qo'yilayotgan spektakllar, unda ishtirok etayotgan personajlarning quvonch va tashvishlari, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi azaliy kurash aks etgan sahna ko'rinishlari murg'ak qalb egalari sira befarq qoldirmagan. Shu bois, bolajonlar spektakl qahramonlari bilan birga kuladi, yig'laydi, ular uchun tashvishlanadi, qayg'uradi, quvonadi.

Vatanga muhabbat, rostgo'ylik, mardlik, do'stlik, o'zlarini qo'llash, sevgiga sadoqat kabi mazmundagi teatrlar uchun

yoziyotgan pesalar, ayniqsa, muhim hisoblanadi. Afsuski, aynan qo'g'irchoq teatrlariga pesa yozish hamma vaqt ham o'z-o'zidan hal bo'lavermaydi. Buning uchun qo'g'irchoq teatri san'ati, uning o'ziga xos professional imkoniyat va talablarini bilish, tendensiyalaridan xabardor bo'lish, eng muhimi bu san'at turini sevish kerak bo'ladi.

Inson san'atsiz yashay olmaydi. San'atga ilk yoshlik chog'imizdanoq intilamiz. Sababi, insonning hayotga qo'ya boshlagan ilk qadamlari san'at bilan uzviy bog'liqligidir. Onaning alla qo'shig'i, uning birinchi muloim so'zlari, tabassumidagi qalb mehri, insoniy muhabbatning kuchi, barchasi birgina allada mujassamlashgandir. Darhaqiqat, alla xalq she'riyati va musiqasi uyg'unlashgan san'at turidir.

Bolalikda yoshlarni sirk, mutfilmlar, ertaklar, sarguzashtlar, yumoristik teatr sahna asarlari qiziqtiradi. O'smir yoshdagilar esa harbiy sarguzashtlar, detektiv, ya'ni maxfiy agentlar hayotiga oid, ilmiy fantastika, birinchi muhabbat haqidagi povestlarni qiziqib, ishtiyok bilan o'qiydilar. 14-15 yoshga qadam qo'yganda esa yoshlarning san'atga bo'lgan intilishi rang-barang ma'no kasb eta boshlaydi.

“Bolalar go'zallik, o'yinlar, ertaklar, muziqa, rasmlar, hayolot, ijod olamida yashashi kerak. Biz bolaga yozishni o'rgatishni xohlaganimizda ham u ana shu olam qurshovida bo'lishi kerak. Darhaqiqat, bilim shotisining birinchi pog'onasiga ko'tarila turib, bola o'zini qanday sezadi, qanchalik hayajonlanadi-bilim sari bundan keyin boriladigan butun yo'l shunga bog'liq bo'ladi”[3], - degan edi V.Suxomlinskiy.

Haqiqatdan badiiy madaniyat jamiyatda katta ta'lim va tarbiyaning katta vazifalarini hal etishga yordam beradi. Badiiy tarbiya bugungi kunda umumjamiyat darajasidagi dolzarb va muhim vazifadandir. Chinakam badiiy tarbiya jamiyat bilan maktabning vazifasi, oila esa bu sohada ikkilamchi o'rinda turadi, deb o'ylaydigan ota-onalar katta xato qiladilar. “Bolaning ovqatiga, kiyimiga, o'yiniga ko'p e'tibor beradigan va ayni vaqtda, bola maktabga borguncha ko'p e'tibor beradigan va ayni vaqtda, bola maktabga borguncha o'ynab olsin, kuchga to'lsin, sog'lom o'ssin, madaniyatni esa maktabga borganda o'rganar, deb o'ylaydigan oilalar ham bo'ladi”[4].

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 7 iyulidagi 4-sonli Hay'at yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan “Ilk qadam” maktabgacha ta'lim muassasasining o'quv dasturida “Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy

yondashuv o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, axloqiy me'yor va qadriyatlarini o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, "Men" obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutishi belgilab berilgan. Jumladan, "Ijodkorlik" sohasidagi o'quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so'ng 6-7 yoshli bola quyidagi layoqatlarga ega bo'lishi ko'rsatib o'tilgan: san'at va madaniyatga qiziqishini namoyon qiladi: milliy an'analarni qadrlaydi va ularni kundalik hayotning bir qismi sifatida idrok etadi; san'atning muayyan turini afzal ko'rinishi mustaqil ravishda ifodalaydi; olingan bilim va ko'nikmalardan turli hayotiy vaziyatlarda o'z ijodiy rejalarini tuzish va tatbiq qilish uchun foydalanadi; insonning dunyoni o'zgartirishdagi yaratuvchanlik rolini tushunadi.

Qo'g'irchoq teatri tomoshalari asosan yosh bolalar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda qo'g'irchoq yordamida jonsiz qo'g'irchoqlar vositasida turli ertak qahramonlari obrazlari yaratiladi. "Qo'g'irchoq bamisoli mo'jizakordir", - deb yozadi M.Qodirov. – "Boshqa paytda oddiy bolalar o'yinchog'idan farq qilmaydigan qo'g'irchoq san'atkor qo'lga qo'ndirilgach, jonlanadi, nafas ola boshlaydi, tafakkur hosil qiladi, jamiyat va hayot jumboqlari ustida bosh qotiradi, sevgi, do'stlik, adolat va halollik haqida hikoya qiladi, ya'ni rasman insoniy hayot bilan yashay boshlaydi"[5].

Tadqiqot metodologiyasi. Qo'g'irchoq teatri sahna qahramonining barcha harakati, uning eng murakkab tashqi hissiyotlarining namoyon bo'lishi, tomoshabinga, qirg'och bo'z qo'llari, panjalarining byrilishidagi o'zgarishlari, bilaklarning egilishi, yelka harakatlari, ya'ni aktyorning boshqaruvchi va vujudga keltiruvchi qo'l harakatlari orqali namoyish etiladi.

Qo'g'irchoq teatri milliy va umuminsoniy qadriyatlarini targ'ib qiladigan "Ur to'qmoq" (E. Aripova), "Bahrom va Dilorom" (Sh. Yusupov), "Aldar ko'sa" (D.Yuldashva), "O'tkir shohli buqacha" (F. Xo'jayev) va boshqa spektakllar sahnalashtirilgan. Bolalar qo'g'irchoq teatriga kirganidan so'ng teatrdagi muhit sehirli ertaklar va yaxshiliklar olamidani zavqlanishi va yana ijobiy qahramonlarga o'xshashga harakat qilishi uchun bolalarda ichki hissiyot uyg'onadi. Qo'g'irchoq teatri haqiqiy ma'noda tarbiya o'chog'i yoki tarbiya maskaniga aylanib boradi. Hozirda qo'g'irchoq teatri jamoalarining birinchi galdagi vazifalaridan biri bu spektakl namoyishi oldidan bolalarni teatr muhitiga olib kirish uchun xizmat qiladigan "qo'g'irchoqlar muzeyi", madaniy hordiq maydonchalari, milliy va jahon qo'g'irchoqlari bilan bezatilgan ko'rgazmalar namoyish qilish lozim. Ayniqsa, bolalar uchun sevimli bo'lgan ertak qahramonlari, Kachal Polvon, Bichaxon, Nasriddin Afandi, tarixiy va milliy qahramonlar Shiroq, To'maris, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Bobur va boshqa qahramonlar siymosini aks ettirgan qo'g'irchoqlar bilan birga, jahon ertaklari qahramonlari Petrushka, Buratino, Elvira va boshqalar bolalarda mehr va san'atga qiziqishni yanada orttiradi. Eng muhimi, qo'g'irchoq teatri bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro mehrli muhitni, ishonchni hamda tengqurlarga bo'lgan do'stona munosabatlarni uyg'ota olishi lozim.

"Qo'g'irchoq teatrlarining an'anaviy ssenografiya zaboni olamni o'ziga xos anglashga yordam beradi, shakllanib borayotgan

yosh avlodda insoniy qadriyatlarini hurmat qilish, tabiat va olam haqidagi tasavvurlarni shakllantirishga turki beradi. Teatrdagi ma'naviy muhit orqali yosh avlodni milliy istiqlol ruhida tarbiya qilish ijodkorlar uchun muhim vazifa hisoblanadi"[6].

Tahlil va natijalar. Yosh tomoshabinlar ongida umuminsoniy g'oyalar shakllanishida, milliy g'oya, o'zlikni anglash kabi muhim tarbiyaviy jihatdan ushbu san'at turi bemirolin egallab kelmoqda. Shu sababli teatrdagi "Dangasaning holi voy" (G'ayratiy), "Tilla tarvuz", "Buxoroi sharif hangomalari", "Shumtaka mushukcha", "Dovyurak Manuk", "Fotimaning sarguzashtlari", "G'ozcha" kabi ko'plab tarbiyaviy spektakllar sahnalashtirilgan.

Biroq bugungi kunda teatr sahnalashtirayotgan va chekka tumanlarga gastrol safarlari bilan olib borilayotgan spektakllar saviyasi, obrazlarning mavjud kinofilm va animatsiya qahramonlaridan ko'chirilishi, dekoratsiyalarda qo'llash mumkin bo'lgan ko'plab metodlardan ko'ra sodda ssenografiyaga murojaat etish teatri namunalari repertuar masalasida, tomoshabinlarni har bir spektakl yordamida tarbiyalash mezonidan uzoqlashtirmoqda. Barcha mamlakat qo'g'irchoq teatri arxivlarida saqlanib, ehtiyoq qilib kelinayotgan dekoratsiya va qo'g'irchoq turlari bazasi ko'plab hududlarimiz qo'g'irchoq teatrlarida shakllantirilmagan, shu vaqtgacha xizmat qilgan ko'plab spektakl qahramonlari restavratsiyaga uchrab, asl, birlamchi ko'rinishini yo'qotgani ham bu sohada katta qiyinchiliklarga olib kelmoqda.

Bugungi kunga kelib, prezidentimiz tomonidan teatrlar, xususan, qo'g'irchoq teatrlariga bo'lgan katta e'tibor va yaratilayotgan sharoitlar natijasida yuqoridagi yuzaga kelayotgan muammolar asta – sekin bartaraf qilib borilmoqda. Bu esa qo'g'irchoq teatri aktyor, rejissyor va boshqa ijodiy jamoalarini sidqidildan, mas'uliyat bilan ishlashga, bolajonlarimiz uchun faqat tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan asarlarni sahnalashtirishga undamoqda.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy qo'g'irchoq teatri bolalarni ma'naviy kamol topishida beqiyos o'ringa ega. Qo'g'irchoq teatri – bu shunchaki tomosha yoki shunchaki ermak, o'yin emas, balki bir butun xalqning falsafasi, dini, adabiyoti, folklori, tasviriy san'ati, qadriyati va albatta, tillari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan muhim tarixiy maskan sanaladi.

Har bir san'atshunos, qo'g'irchoq teatriga mas'ul bo'lgan mutaxassis hamkorligida yaratilgan sahna asari o'zining zamonaviyligi, yosh tomoshabinni o'ziga jalb qila oladigan darajada mukammal bo'lishi qo'g'irchoq teatrlarining yanada rivojlanishida katta xizmat qiladi, deb hisoblaymiz. Tarbiya va ma'naviyat o'chog'i bo'lgan – teatr har bir insonga hayotiy saboqlar beruvchi jonli vositadir. Teatr madaniy hordiq chiqarish uchungina foydali emas, balki, undagi namoyish etiladigan spektakllarni tomosha qilib, inson jamiyatdagi voqealarni, kechinmalarni teran anglashi uchun ham foydali hisoblanadi.

Teatrlarda, xususan, qo'g'irchoq teatrlarida yosh tomoshabinlar uchun ibratli, tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan, milliy qadriyatlarimiz aks etgan asarlarni sahnalashtirilsa maqsadga muvofiq bo'lardi.

ADABIYOTLAR

1. Yusupov D. Folklor va qo'g'irchoq teatri, Teatr jurnali. № 1. 2015. – B. 25.
2. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 27-mart – Xalqaro teatr kuni munosabati bilan soha xodimlariga yo'llagan tabrigidan.
3. Suxomlinskiy V.A.Serdse otdayu detyam. –Kiev: «Radyanska shkola». 1969. –S.66
4. Makarenko A.S. Bolalar tarbiyasi haqida leksiya. –T.: "O'qituvchi". 1967, 87-b
5. Qodirov M.X. O'zbek xalq tomosha san'ati. T., O'qituvchi, 1981, 58-bet
6. Qobilova F.N. Mustaqillik davrida O'zbekiston qo'g'irchoq teatri ssenografiyasi. San'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. – Toshkent., 2023. – B.25.
7. Turdiyeva I. Qo'g'irchoq boshqarish asoslari, Toshkent, "LESSON PRESS", 2015.
8. O'taganov R. Qo'g'irchoq boshqarish asoslari, T., "Innovatsion-Ziyo", 2020.
9. Ashurova M. Qo'g'irchoq teatr san'atining aktyorlik maktabi. Darslik. –Toshkent: M.Uyg'ur nom.TDSI. 2007.